

Боцян Т.В. Етичний вимір відображення облікової інформації / Боцян Т.В., Шахрайчук Г.М.
// Адаптаційно-інтеграційні механізми управління інноваційними процесами в економіці:
колективна монографія за ред. д.е.н., проф. Прохорової В.В. – Х.: Видавництво Іванченка
І.С., 2019. – 302 с. С. 7-14

ЕТИЧНИЙ ВИМІР ВІДОБРАЖЕННЯ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Боцян Т.В.

*к.е.н., доцент, Житомирський державний університет ім. Івана Франка,
м. Житомир*

Шахрайчук Г.М.

*асистент, Житомирський державний університет ім. Івана Франка,
м. Житомир*

Не зважаючи на те, що золотий пил є дорогоцінний,
коли він попадає в очі, то людина гірше бачить.

Хсі-Танг Хіг Тцанг, магістр Дзен

За даними Оксфордського словника словом року в 2016 р. стало слово "постправа". Це поняття характеризує обставини, за яких емоції або особисті переконання впливають на формування громадської думки більше, ніж об'єктивні факти. І хоча упорядники словника запевняють, що це слово існувало протягом десятиліть, проте популярності воно набуло саме в останні роки. Такі зміни у відношенні до «фактів» та етичного їх відображення, з метою формування громадської думки, не можуть обійти стороною економічні науки.

Етика була невід'ємною частиною економіки ще за часів Адама Сміта, проте в кінці ХХ ст. економісти почали відкидати етичні аспекти на користь розширення формальних математичних та обчислювальних методів. Але нещодавні фінансові кризи знову нагадали про важливість етики для економіки, що посприяло зростанню закликів до включення моральної філософії до економічних наук. Мова йде про етику Арістотеля та Адама Сміта, що може призвести до найбільш перспективного шляху розвитку економіки, яка підкреслює чесноти, характер та судження осіб, які працюють в бізнесі.

На якість облікової інформації у всіх її аспектах впливають люди, які цю інформацію створюють. У сучасному обліку недостатньо хороших технічних рішень та ефективної правової бази, важливу роль відіграє професіоналізм та етичне ставлення людей, які займаються бухгалтерським обліком, до роботи, яку вони роблять і звітів, які вони готують. І останні світові фінансові кризи є доказом цьому.

Етика є підтримкою закону, адже закон встановлює лише мінімальні моральні вимоги. Проте моральний рівень обліковців визначає саме етика. Етика спрямована на формування рефлексивного ставлення людини, її моральних обов'язків до проблемних професійних ситуацій.

Етика бухгалтерського обліку - це етика людини, яка працює в бухгалтерії. Будь-який тип даних, що виходить із системи бухгалтерського обліку є результатом не лише норм закону, але також людської, індивідуальної або колективної роботи, а отже на неї впливає людський фактор. А отже не можна говорити про надійність облікової інформації, якщо люди, які працюють у цій професії, не дотримуються загальноприйнятих моральних принципів поряд з дотриманням законодавства.

Етика сприяє створенню економічної довіри не лише до облікової інформації, але і до іншої інформації, що створена в системі бухгалтерського обліку.

Роль етики в економіці в цілому, та обліку зокрема, розглядалися науковцями в різних площинах.

1. З точки зору довіри

Саме зменшення довіри є основною причиною криз, стверджують Дж.А. Аклероф, Р.Дж. Шиллер [2].

2. З точки зору облікової політики

Польські автори [5] аналізуючи різні типи законодавчого регулювання підприємств різних форм господарювання, в тому числі і податкове законодавство, та особливості побудови облікової політики доходять до висновку, що повинна окремо існувати політика облікова та податкова [5, с.

44]. Це виникає з того, що облікова політика є «вибір засад, правил прийнятий керівником підприємства щодо ведення обліку» [5, с. 44], проте, як далі зазначають автори, більшість спорів виникає з питань оподаткування і згідно законодавства облікова політика (наказ про облікову політику) є документом, що використовується в карних справах та справах з питань оподаткування.

Підводячи підсумки статті автори доходять до трьох висновків:

1) визначають, що облікова політика має суттєвий, вплив на якість фінансової звітності, проте її недостатньо;

2) податкова політика є необхідною умовою діяльності організації, коли снують податкові ризики в її діяльності;

3) сильний вплив на якість фінансової звітності має кваліфікація головного бухгалтера і управлінських кадрів, а також етична поведінка цих кадрів в бізнесі. Це є основними рисами, що визначають якість фінансової звітності [5, с. 49].

3. З точки зору креативного обліку

Польський автор В. Хасік [4] говорить про те, що креативний облік та облікова політика мають різні значення, але вони не є незалежними. Зв'язки між креативним обліком та обліковою політикою полягають в тому, що одним з способів формування фінансової звітності (що є інструментом креативного обліку) є формування облікової політики.

Зміна напрямлення обліку, та і економіки в цілому, з соціального в напрямку точних наук призвела до того, що етичні та моральні судження були виключені з її сфери діяльності. Однак результуюча сурогатна дійсність виявилася незадовільною, оскільки економічне життя суб'єкта господарювання має ціль, економічні факти переплітаються з відношенням до них.

Етичність обліку ми не ототожнюємо з соціальним обліком та корпоративною соціальною інформацією чи нефінансовою звітністю. Безумовно, вплив облікової інформації має економічні, соціальні та екологічні аспекти. Це доводять ряд як вітчизняних так і закордонних досліджень. Облік з

традиційної економічної сфери перейшов у сферу соціальну та екологічну, за рахунок:

1) розширення мети функціонування господарських суб'єктів (зі збільшення прибутку на створення цінностей);

2) збільшенні кількості осіб, що зацікавлені в інформації, сформованій в системі бухгалтерського обліку (заінтересованих осіб).

Проте цей факт не визначає чи є облік етичним чи ні. Те ж саме стосується і корпоративної соціальної відповідальності та нефінансової звітності, що було нами досліджено в попередніх роботах [1].

Мета даної роботи - довести, що без етичного розуміння сутності своєї діяльності фірми переходять в розряд неетичних, економічні факти переплітаються з «намірами» і таким чином факти висвітлюються під певним кутом. Тобто, без етичних засад маніпуляція фактами з метою досягнення певних цілей, в тому числі і за рахунок облікової політики, призводить до неетичної поведінки.

В рамках даної роботи нами буде відображена етичність обліку з точки зору використання облікової політики.

Основним завданням обліку є не лише формування образу підприємства через фінансову звітність, але його оцінка та формування думки про підприємство. Весь процес відображення інформації в обліку складається з кількох етапів: 1) визнання об'єктів в обліку; 2) оцінка; 3) розкриття інформації в звітності; 4) презентація інформації.

Хоча всі етапи, пов'язані з розкриттям та поданням інформації, ґрунтуються на наборі правил, досить часто окремі аспекти кожного питання є елементом суб'єктивного судження бухгалтера. Саме тому всі вимірювання, зроблені в бухгалтерському обліку, не настільки однозначні як в технічних чи природничих науках.

Проте облік, як інформаційна система покликаний полегшити процес прийняття рішень, а вибір конкретних методик ведення обліку впливає на інформацію, що міститься у фінансовій звітності, а отже і на рішення

користувачів облікової інформації. Облік повинен стимулювати економічну та етичну поведінку, оскільки він створює документовану основу відповідальності економічних суб'єктів за ефективність та соціально-економічну раціональність управління. Тому він є інструментом формування та підтримки економічного та фінансовий порядку [3, с. 83]. З цієї точки зору, облік, як і закон покликаний підвищувати моральність через розробку системи, що робить нечесність менш вигідною за рахунок існування штрафних санкцій та їх використання.

Про це говорить і МСА 240 «Обов'язки аудитора щодо недобросовісних дій при проведенні аудиту фінансової звітності». Основна відповідальність за запобігання і виявлення недобросовісних дій щодо складання звітності покладається, згідно стандарту, на осіб, що відповідають за корпоративне управління. Пріоритетна увагу керівництва та власників при цьому має приділятися запобіганню недобросовісних дій, що дозволило б мінімізувати можливості для їх здійснення і сприяло стимулюванню добросовісної поведінки. В результаті чого співробітники вважатимуть за краще не робити недобросовісних дій в зв'язку з високою ймовірністю їх виявлення і покарання. Така відповідальність передбачає створення культури чесності та етичної поведінки, яка може підтримуватися наглядом з боку осіб, відповідальних за корпоративне управління. Цей нагляд включає врахування огляду можливостей обходу засобів контролю або інших неправомірних форм впливу на процес підготовки фінансової звітності.

Далі в стандарті вказується, що керівництво підприємства здійснює спроби управляти прибутком з метою впливу на сприймання аналітиками показників ефективності і прибутковості підприємства. Відкидаючи недобросовісні дії (недобросовісне складання фінансової звітності або неправомірне привласнення активів, що включають спонукання до вчинення шахрайства або тиск) такі спроби здійснюється, на нашу думку, при допомозі облікової політики яка реалізується для власних цілей.

Зауважимо, що в МСА 240 в пункті «Інше» приведені приклади обставин, які вказують на можливість недобросовісних дій і згадується, крім іншого, і

облікова політика, як така що розходиться з галузевими нормами. Оскільки галузевих норм в Україні немає, то відповідно і облікова політика попадає в сферу можливої реалізації недобросовісних дій.

Нами узагальнено цілі, для яких керівництво підприємства може використовувати облікову політику (табл. 1).

Таблиця 1.

Мета використання облікової політики, як засобу впливу на користувачів
фінансової звітності

<i>№</i>	<i>Мета</i>	<i>Результат</i>
1	Створення позитивного іміджу підприємства	Кредитори будуть схильні підтримувати та збільшувати кредитну готовність, отримання доступу до капіталу, який іншим чином не можна було б отримати
		Працівники будуть переконані в безпеці роботи
		Клієнти будуть вірити у безперервне виконання договорів
		Акціонерам будуть готові придбати нові акції або притримувати від продажу наявні
		Менеджмент отримає премії за виконання показників
		Підвищиться привабливість компанії в процесі злиття, придбання або продажу компаній (для публічних компаній)
		Приховування фінансових ризиків
2	Тенденція до створення надмірно негативного іміджу підприємства	Кредитори будуть готові продовжити термін погашення кредитів
		Акціонери не вимагатимуть виплати дивідендів
		Державне органи можуть бути переконані, що компанія не досягає результатів, а отже не потрібно платити податки

Джерело: власна розробка на основі [9, с. 227]

Наявність мети, з якою використовується облікова політика призводить до створення поняття «креативний облік». Термін означає таке застосування основ бухгалтерського обліку, які безпосередньо не зазначені в нормативних документах. Існує думка, що «дуже часто це неправильно прирівнюється до негативного контексту, воно є законним і корисним для користувачів фінансової звітності» [11, с. 280- 281]. Прихильниками такого підходу переконані, що креативний бухгалтерський облік означає створення та впровадження інноваційних рішень, використання знань та навичок творчого мислення. Це дозволяє використовувати всі можливості обліку. Це поєднання інтересів компанії з очікуваннями одержувачів та вимогами закону. Багато економічних подій не регулюються напряму правовими нормами, саме тому вони повинні тлумачитись індивідуально, відповідно до їх економічного змісту

[7, с. 145]. Тобто креативність в обліку не має нічого спільного з маніпуляціями, що призводить до негативних явищ.

Менеджери та бухгалтери використовують різні способи, що дозволені правом, щоб показати компанії найкращим чином. В цьому зв'язку, зазначає Круль Д. [6, с. 13], розуміння творчості стосується всіх підприємств і не має нічого спільного з порушенням законодавства, фальсифікацією фінансових звітів, злочинами, шахрайством, дефродацією та розкраданням.

Можна сказати, що креативний бухгалтерський облік - це використання правильного вибору облікової політики відповідно до чинного законодавства, щоб показати образ суб'єкта господарювання відповідно до припущень, зроблених керівниками. Тобто це свого роду інноваційний підхід до облікових питань в законодавчих рамках з метою реалізації цілей підприємства.

Використання облікової політики з певною метою передбачає також існування поняття «агресивний облік». Під цим поняттям розуміють маніпулювання даними з метою введення в оману користувачів облікової інформації. Агресивний облік визначається як свідоме, навмисне та цілеспрямоване ведення реєстрації, обліку, обробки та подання економічних подій у спосіб, який суперечить нормам чи тлумачним правил бухгалтерського обліку, які можуть завдати шкоди користувачам бухгалтерської інформації шляхом представлення іншої (кращої або гіршої), ніж фактична економічної ситуації суб'єкта господарювання [10, с. 100].

Основними вказниками того, що використовується «агресивний облік» є для прикладу часта зміна облікової політики та домінування у фінансових звітах форми та змістом. Її використання деякі науковці пов'язують не з бажанням власників бізнесу, а з менеджментом підприємств. За допомогою такого обліку вони збільшують ефективність управління, а це має значення в ситуації, коли од того залежить винагорода чи членство в органах управління. Агресивний облік націлений на штучне роздування прибутків компанії та інших досягнень, щоб фіктивно покращити її фінансовий стан та вартість суб'єкта господарювання [12, с. 145].

Д. Круль виділяє такі основні причини причиною використання агресивного обліку: прагнення до отримання прибутку, спроба уникнути відповідальності керівництва за порушення в управлінні підприємством, внаслідок контролю акціонерів (приховування фінансового ризику, поліпшення кредитоспроможності або завищення вартості підприємства), приховування дій, що шкодять компанії працівниками підприємства [6, с. 17].

Відповідно до того, креативний чи агресивний вид обліку використовується деякі вчені виділяють позитивну чи негативну облікову практику. До першого виду відносять помилки (ненавмисне спотворення фінансової інформації) в обліковій документації та креативний облік, а до другого – шахрайство та дефродацію. [7, с. 147]

Який би вид обліку не використовувало підприємство, він впливає на фінансову звітність, що є кінцевим результатом ведення бухгалтерського обліку і використовується користувачами облікової інформації для прийняття рішень. Тобто фактично на вид обліку впливає сприйняття інформації користувачами фінансової звітності. І креативний і агресивний облік призводить до маніпулювання бухгалтерськими даними за рахунок прогалин в принципах та законодавстві з бухгалтерського обліку та виборі таких методів вимірювання та подання інформації у фінансовій звітності, що спонукає користувачів до очікуваної поведінки при прийнятті рішень.

Основними випадками, коли може бути застосований креативний або агресивний облік є:

1) дозвіл використання методів, що дозволяють вимірювати показники відповідно до інтересів суб'єкта господарювання, що звітує;

2) включення елементів, які не підлягали регулювання, до фінансових звітів, що пов'язано зі значними змінами у практиці вимірювання в порівнянні з попередніми;

3) недостаток конкретних статей у фінансових звітах, що призводить до відображення в звітності об'єктів, що не відносяться до даної статті.

При цьому, згідно прибічників позитивного креативного обліку і негативного агресивного, якщо використовується облік креативний, то мова йде про нейтральний або негативний шлях сприймання інформації, а при агресивному обліку – до оптимістичних образів підприємства. Проте прослідкуємо, які власне об’єкти для впливу на думку користувача фінансової звітності включає креативний чи агресивний облік (табл. 2)

Таблиця 2.

Об’єкти впливу креативного і агресивного видів обліку

№ n/n	Об’єкти для впливу	Вид обліку	
		Креативний	Агресивний
1	Метод амортизації	Короткостроковий	Довгостроковий
2	Метод створення резервів погашення безнадійних боргів	Високі суми	Низькі суми
3	Визнання доходів	Вчасне	Передчасне
4	Переоцінка запасів	Проведення уцінки залежно від потреби	Проведення уцінки після дати балансу
5	Оцінка дебіторської заборгованості	З врахуванням ризиків несплати	Без врахування можливих ризиків несплати

Джерело: власна розробка

Перелік можна продовжити включенням витрат до активів підприємства у вигляді інвестицій, відображенням в активах об’єктів, які не генерують доходів, неправильною оцінкою кредиторської заборгованості в повному обсязі, неправильним визнанням лізингу, маніпуляції датами платежу, визнання умовних зобов’язань, маніпулювання доходами і витратами в довгострокових контрактах (будівельні контракти), переведення поточного доходу на більш пізні періоди (наприклад створення резервів), нерозголошення реальних загроз щодо існуючої небезпеки тощо.

Всі перераховані методи впливають на ті об’єкти, які найчастіше оцінюються та інтерпретуються користувачами фінансової звітності: фінансовий результат, ліквідність, вартість активів, розмір заборгованості та структура джерел фінансування. Тобто, фактично використовуючи методики креативного чи агресивного обліку, користувачі отримують інформацію, яка зазнала трансформації. Таким чином використання і агресивного і креативного обліку передбачає створення звітності з врахуванням очікувань користувачів.

Отже, на якість облікової інформації у всіх її аспектах впливають професіоналізм та етичне ставлення людей, які займаються бухгалтерським обліком. Етика є підтримкою закону, адже закон встановлює лише мінімальні моральні вимоги і спрямована на формування рефлексивного ставлення людини, її моральних обов'язків до проблемних професійних ситуацій.

Основним способом впливу на облікову інформацію є облікова політика. Наявність мети, з якою використовується облікова політика призводить до створення поняття «креативний облік» та «агресивний облік». Використання і агресивного і креативного обліку передбачає створення звітності з врахуванням очікувань користувачів.

Література

1. Боцян Т.В. Етичність бізнесу в Україні крізь призму нефінансової звітності // Економічний часопис-XXI. - 2013. - № 3-4(1). - С. 50-53
2. Akerlof George A., Shiller Robert J. Zwierzęce instynkty: Czy ludzka psychika napędza globalną gospodarkę i jaki to ma wpływ na przemiany światowego kapitalizmu // Wydawnictwo: Studio Emka, 2010
3. Burzym E., Społeczna funkcja rachunkowości, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2008, t. 45 (101), s. 83.
4. Hasik W. Rachunkowość kreatywna w warunkach kryzysu, [w:] Wyzwania restrukturyzacyjne w obliczu globalnego kryzysu gospodarczego, red. R. Borowiecki, A. Jaki, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie i Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2009, cz. II, s. 191-200
5. Jackiewicz A., Sobczyk M. Polityka rachunkowości a polityka podatkowa – dylematy spójności //Zawartosc informacyjna polityki rachunkowości.Wybrane problemy. – Wydawnictwo KUL, Lublin, 2012. pp. 39-51
6. Król, Danuta. „Rachunkowość kreatywna a rachunkowość agresywna.” Financial Sciences Financial Sciences, 2015, nr 2: 11–21.
7. Maćkowiak E. (2015), Rachunkowość kreatywna a rachunkowość agresywna – próba poprawy wyniku finansowego jednostki gospodarczej, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 855, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” nr 74, t. 2, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 143–151;
8. Paul Zak and Stephen Knack, (2001), Trust and Growth, Economic Journal, 111, (470), 295-321
9. Rachunkowość finansowa i podatkowa, red. T. Cebrowska, WN PWN, Warszawa 2006.c. 227
10. Świdorska G.K., Zmiany w prawie gospodarczym a kreatywna rachunkowość, [w:] Rewizja finansowa a zmiany w prawie gospodarczym, Krajowa Izba Biegłych Rewidentów, Warszawa 2003, s. 100
11. Tokarski M., *Kreatywna księgowość a fałszowanie sprawozdań finansowych* [w:] Z. Ziolo, T. Rachwał, *Rola przedsiębiorczości w gospodarce opartej na wiedzy*, Wydawnictwo Nowa Era, Kraków, 2008, s. 280- 281
12. Wiercińska A. *Granice między kreatywną, agresywną i oszukańczą rachunkowością*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, 2008, s. 141- 146. C. 145